

honger in de hoorn

De recente droogte en hongersnood in Noordoost-Afrika zijn de trieste uitkomst van fysisch-geografische én politiek-maatschappelijke factoren. Zolang dat niet onderkend wordt – ook in het Westen – verdampen alle kansen voor de bevolking op een betere toekomst.

De politiek-maatschappelijke context van een terugkerend probleem

Over de droogte en hongersnood in Noordoost-Afrika in 2011 bestaan grofweg twee visies: een fysisch-geografische en een politieke. De eerste stelt dat de droogte dit jaar uitzonderlijk is en te wijten aan het steeds maar uitblijven van de regens. Met daaraan gekoppeld een waarschijnlijke klimaatverandering, of in ieder geval een toenemende instabiliteit in de weersomstandigheden op middellange termijn. De tweede benadering focust op systematisch wanbeleid en stelt dat het terugkerende probleem van voedselonzekerheid te wijten is aan de nalatigheid en de verkeerde beleidskeuzes van de regeringen in de regio en ook dat het internationale systeem van ontwikkelingshulp niet goed werkt.

De vraag of het aan de politiek ligt dan wel aan de geografische gesteldheid, wordt altijd weer gesteld, want als je de 'schuld' aan het klimaat kunt geven, maken mensen meer geld over op giro 555, dan wanneer het een

politieke kwestie is – die leidt tot ergernis en donormoeheid.

Paradox

In februari 2011 waarschuwden diverse monitoringssystemen, zoals het Amerikaanse Famine Early Warning System, dat een nieuwe droogte de Hoorn van Afrika zou treffen. Zes maanden beleefde de Hoorn een van de ergste droogteperiodes van de laatste 60 jaar en nog steeds leven miljoenen mensen in Djiboeti, Somalië, Ethiopië, Noord-Kenia en waarschijnlijk ook Eritrea, dat potdicht zit voor de buitenwereld,

Als je het klimaat de schuld geeft, maken meer mensen geld over op giro 555

op de rand van grote voedselschaarste en hongersnood.

Paradoxaal genoeg is de nood het hoogst in Zuid-Somalië, traditioneel een rijk landbouwgebied, tussen de grote rivieren Shebelle en Juba. Dit gebied vormt al jaren het toneel van een burgeroorlog en wordt sinds 2005 geterroriseerd door de radicaal-militante islamistische Harakat al-Shabaab al-Mujahideen. Zo'n 800.000 Somaliërs zijn op drift geraakt en naar kampen in Kenia en Ethiopië getrokken of naar clanverwanten in (het democratische) Somaliland.

Behalve in het potentieel vruchtbare Zuid-Somalië heerst de hongersnood vooral in de door regeringen verwaarloosde, semi-aride laaglanden van de Hoorn. In Ethiopië is de Ogaden in het oosten het ergst getroffen. Dit gebied wordt bewoond door etnische Somaliërs en is al lang het toneel van een gewapende opstand die de regering met harde hand bestrijdt.

FOTO: SVEN TORENN/THE NEW YORK TIMES/JHH

De islamistische Harakat al-Shabaab al-Mujahideen, die Zuid-Somalië terroriseerde en voedseltransporten tegenhield, trekt zich nu terug, maar er is geen krachtige nationale leiding om orde op zaken te stellen.

al jaren dit quasi-communistische systeem van staats eigendom aan te passen, maar de Ethiopische regering ziet daarvan af, uit vrees voor een té onafhankelijke plattelandsbevolking die minder te controleren is.

Dit leidt tot een andere paradox. Sinds 2006 geeft de Ethiopische overheid grote stukken land in bruikleen aan buitenlandse investeerders voor de verbouw van voedselgewassen en biobrandstof bestemd voor de export. Zij kunnen de grond voor weinig geld leasen en alle producten 'repatriëren' naar hun thuislanden – vooral India en Saoedi-Arabië. Zo ontvangt de Ethiopische staat jaarlijks honderden miljoenen dollars aan lease-inkomsten, zonder rekenschap te hoeven afleggen aan de eigen boerenbevolking. De Ethiopische boeren hebben enkel nog toegang tot land als (laagbetaalde) loonarbeider. Voor de buitenwereld is dit onbegrijpelijk en eigenlijk onacceptabel: overvloed en nood in hetzelfde land.

Het is dus nooit alleen het weer, maar ook, en meer nog, (wan)beleid en gewapend conflict.

Alweer?

Toen de omvang van de droogte in juni-juli van dit jaar duidelijk werd, vroegen veel mensen in het Westen zich af: Wat, alweer?! Is er dan niets veranderd? Ja en nee. In de recente geschiedenis volgden de rampzalige hongersnoden elkaar snel op. In Ethiopië in 1973-74, in 1984-85, en op kleinere schaal onder andere in 2003-04 en 2008. Ook Somalië beleefde een grote crisis in 1992-93 en vele lokale hongersnoden in de jaren 2000. De hongersnoden deden zich voor onder diverse regimes: in Ethiopië onder keizer Haile Selassie die in 1974 het veld moest ruimen, vervolgens onder het militair-socialistische bewind van Mengistu die in 1991 verdreven werd, en momenteel onder het regime van Meles Zenawi, die al twintig jaar aan de macht is. In Somalië waren er al grote problemen onder president Siyad Barre (1969-1991). Sinds zijn vertrek is de situatie nog verergerd: al twintig jaar heeft het land geen nationale regering en dus ook geen agrarisch beleid of investeringen.

Toch is er wel iets veranderd. Ethiopië telt nu zo'n 82 miljoen mensen, vergeleken met 41 miljoen in 1985. Daarvan verkeren er 3,5-4 miljoen in hongersnoodcondities (wat wil zeggen dat ze gevaar lopen wanneer de hulp

stopt) – ongeveer evenveel als toen de bevolking de helft kleiner was. De voedselproductie is de laatste 40 jaar dus wel gestegen. Dat is onder andere te danken aan door de Wereldbank en bepaalde donorlanden gesteunde 'voedsel-voor-werk'-programma's, projecten gericht op armoedebestrijding en een beter vangnet van de regering.

Er is echter weinig tot niets gedaan aan de structurele oorzaken van de zwakheid van de agrarische sector, de grote kwetsbaarheid van de rurale bevolking en de stagnerende economische groei.

De agrarische sector was in Ethiopië lange tijd geen prioriteit – mede onder invloed van het IMF en de Wereldbank. Daarbij is alle grond staatsbezit en hebben boeren en veehouder-volken geen eigendomsrecht. Dit beperkt hun inzet en betrokkenheid; ze weten immers dat hun grond zonder waarschuwing vooraf kan worden herverdeeld of onteigend tegen zeer lage compensatiesommen. Experts adviseren

De agrarische sector was geen prioriteit, mede onder invloed van IMF en Wereldbank

Democratisch deficit

Ethiopië kampt niet alleen met economische problemen, maar ook met een ernstig democratisch deficit. Er zijn nauwelijks vrije verkiezingen, vrije pers of vrije oppositieactiviteiten. De *civil society* (lokale ngo's) is aan banden gelegd en een groot deel van de bevolking is ongeletterd. Geen wonder dat de regering (de partij) geen tegengas krijgt en niet wordt gecorrigeerd. Binnen de Ethiopische samenleving overheersen scepsis en wantrouwen tegenover de politiek.

In Zuid-Somalië is er helemaal geen echte regering en blokkeert de islamistische gewapende Al-Shabaab alle vooruitgang. Het laatste 'wapenfeit' van deze beweging was de zelfmoordaanslag op een regeringsgebouw op 4 oktober 2011. Meer dan honderd mensen, meest studenten die op hun examenresultaten stonden te wachten, vonden de dood door zeer krachtige autobommen.

Politieke openheid en democratie lijken voor ons elementair en logisch, en kunnen ook in Ethiopië en Somalië op veel steun onder de bevolking rekenen. Maar de regeringen, opstandige bewegingen en helaas ook de donorlanden vinden dit niet zo van belang. Donorlanden kijken vooral naar de economische groeicijfers (bruto nationaal product, BNP) en de aanleg van infrastructuur, en niet of nauwelijks naar *human development*, goed bestuur en welzijn. Zo blijven de donorlanden

in Ethiopië een sterk autoritair beleid steunen, waarin mensenrechten en verantwoording afleggen (*accountability*) door beleidsmakers en staatsvertegenwoordigers geen overwegingen zijn. Het BNP groeit, dus 'doet Ethiopië het vrij goed'. Ik heb geprobeerd dit uit te leggen aan Ethiopische boeren en arme mensen in voedselonzekere omstandigheden op het Zuid-Ethiopische platteland. Maar dat lukte me niet: diepe scepsis en hoongelach waren de reacties. Er is heel weinig vertrouwen en men begrijpt niet dat donorlanden zo 'goedgelovig' zijn. Mensen vragen zich ook af waarom economische vrijheden en groei niet samen kunnen of beter móeten gaan met politieke vrijheden. En dan hebben we het nog niet over de corruptie die in alle landen van de Hoorn van Afrika toeneemt en een effectieve hulpverlening en gelijke ontwikkelingskansen ondermijnt.

In Ethiopië en Eritrea is de laatste 20-25 jaar een dynamische generatie van (stedelijke) jongeren, zakenlieden en handelaren opgekomen die beter zijn opgeleid, zeer goed overweg kunnen met ICT en sociale media, maar niet echt de ruimte krijgen. Velen voelen zich geïntimideerd, aan de kant gezet, of gedwongen tot politiek conformisme. Ze snakken naar sociale en economische verandering en politieke democratie, en meer zeggenschap over hun eigen leven. Maar weinigen komen echt vooruit – tenzij ze partijlid worden en zichzelf dus politiek mond-dood maken.

Ook met de hongersnood roert deze generatie zich via Facebook en blogs onder

pseudoniemen, maar hun protesten hebben weinig impact op het overheidsbeleid.

Bevolkingsgroei

Een in het publieke debat in Ethiopië, Kenia en Somalië verzwegen dynamiek in de cycli van droogte en dreigende honger in de Hoorn is de onverminderd hoge bevolkingsgroei. Het klinkt weer paradoxaal, maar ondanks conflicten, de AIDS-ravage en hongersnood groeit de bevolking in alle landen in de regio per jaar met zo'n 2,6 tot 3% (figuur). Er is dus geen *demographic dividend* – een afname van de bevolkingsgroei die ruimte biedt voor sociale en economische ontwikkeling.

Als je hierover praat met plattelandsbewoners in Ethiopië, zeggen vooral de getrouwde vrouwen dat zij wel voor minder kinderen zijn, maar dat het niet gaat, omdat er geen voorbehoedsmiddelen beschikbaar zijn, man, broers en religie druk uitoefenen en er geen publieke discussie mogelijk is. Ook dit is een beleidskwestie – een betere bevolkingspolitiek is nodig, deels via onderwijs. De Ethiopische regering is hier voorzichtig mee begonnen en heeft het in ieder geval op de agenda gezet. Maar het is een kwestie die zich moeilijk laat sturen, omdat het raakt aan waarden en normen en genderrelaties.

Uiteindelijk hebben de droogte en de honger dus te maken met geografisch-klimatologische én maatschappelijke ontwikkelingen op lange termijn die de agrarische sector verhinderen goed van de grond te komen. Maar vooral de autoritaire machthebbers, die de plattelandsbevolking als onderontwikkeld en onmondig zien, spelen een negatieve rol. Zolang deze houding in de Hoorn van Afrika voortduurt – en wordt getolereerd door immer geld gevende donorlanden – zal het probleem van de structurele voedselonzeekerheid en de dreiging van hongersnood blijven bestaan. •

Bronnen

- Easterly, W. & L. Freschi 2010. Why Are We Supporting Repression in Ethiopia? *New York Review of Books*, 15 november 2010.
- Epstein, H. 2009. Cruel Ethiopia. *New York Review of Books*, 13 mei 2010.
- Mutch, T. 2008. What Blair and Geldof Didn't See in Ethiopia. *British Journalism Review* 17(1): 51-58. Zie: www.bjr.org.uk/data/2006/n01_mutch.

